

pum studio atque decretis ad Ecclesiae fidem se contulerunt universae gentes, ante id tempus omni verae religiosi atque virtutis cultura vacuae, et ob id deserti et inculti agri appellationibus et similitudinibus significari solitae in Litteris sacris, ut apud Esaiam in pluribus locis (1). Qua cum explanatione atque sententia optime, quae in eo Apocalypse loco sequuntur, cohaerent; pertinent enim universa ad eas calamitates significandas, quas Dei permissu, Mahometanae perfidiae authore turpia docente, Turcis cuncta ferro vastantibus, Antichristo in omnes debacchante crudeliter, draco Ecclesiae partim jam intulit, partim est illaturus. Sed jam eo redeamus unde digressi sumus. Sequitur enim:

6.—Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses? nonne furati essent sufficientia sibi? Si vendematores introissent ad te, nunquid saltem racemum reliquissent tibi? Quomodo scrutati sunt Esau, investigaverunt abscondita ejus?

Dixerat Idumaeos, quamvis ad summum orbis imperium evectos, et inter sidera collocatos, tandem superandos aliquando esse, et ab eo dignitatis culmine dejiciendos: nunc exponit atque praedicit, quae ejus dejectionis atque ruinae ratio, quique sit futurus modus. Nam victores victis hactenus interdum parcunt, ut libertate tantum spoliantes eos, de caetero permittant illis res suas ut habeant, interdum ne id illis relinquunt, sed facultatibus mulcant, et captivos eos ducunt, ac servitutem servire cogunt: interdum vero longius furore progressi, vita ipsa privant eos, et occisione occidunt, ac penitus eorum gentem atque nomen excidunt. Ergo quoniam praedixerat in potestatem hostium Idumaeos venturos, ne in hostium clementia aliqua

(1) Esai. xli, xliv, xlv.

spei latebra ipsis relinqueretur, addit nunc, qua quis pessimam conditione atque miserrima victus esse potest, ea ipsis apud victores futuros, hoc est, mortem ad unum omnes subituros miseram et acerbam, memoria nominis atque gentis ipsorum penitus extincta atque deleta. Idque ut declararet duas adhibet similitudines a contrario collatas, unam ab iis ductam, qui in aliorum domos noctu invadunt ut eas explicant: alteram ab iis qui vindemiae tempore botros uarum legunt. Nam nocturni fures, et aedium expilatores, non semper diripiunt universa quae domi recondita sunt, sed quaedam furantur, quaedam intacta dominis relinquunt. At erga te, inquit, o Edom, non isto modo se gerent hostes tui, et furibus nocentiores erunt, et iis, qui vendemiam exercent, magis avari, ne unum quidem botrum tibi relinquunt, nullius vitae parcent, cuncta vastabunt, et excedent. Quod idem eventurum ipsis aperta magis et perspicua ratione vaticinatus est Malachias (1), sic dicens: «Quod si dixerit Idumaea, destructi sumus, sed revertentes aedificabimus quae destructa sunt, haec dicit Dominus exercituum, isti aedificabunt, et ego destruam, et vocabuntur termini impietatis, et populus cui iratus est Dominus usque in aeternum». SI FURES ergo, inquit, INTROISSENT AD TE, SI LATRONES PER NOCTEM, QUOMODO CONTICUSSERES? id est, grandem injuriam tibi factam putasses, et voce atque clamoribus testatus essem dolorem tuum, fures si domum tuam noctu compilassent, subticetur autem collatio et redditio similitudinis, et ea legentibus subjicienda relinquitur isto modo, nimirum; at nunc secure agis, neque clamorem ullum edis, aut saltem metu contraheris invadendus ab hoste, qui te multo saevius atque crudelius malis afficiet quam quisquam expilator aut fur. NONNE (inquit) FURATI ESSENT SUFFICIENTIA SIBI? id est, si in tuam irrupissent latrones domum, certe furati essent, non cuncta, sed ea

(1) Malach. i.

quibus egerent, ipsi surripuisserent, clamasses tamen ipse ac vociferatus esses; at isti, quos minime ipse metuis hostes tui, et a quibus tibi ut caveas animum non potes inducere, vita te spoliabunt atque fortunis omnibus. ET SI VINEDIATORES INTROISSENT AD TE, NUNQUID SALTEM RACEMUM RELIQUISSENT TIBI? Id est, certe reliquissent pro illorum more et officio: at hi hostes ne uvae acinum relinquent. Itaque Abdias imagine ista miseri et calamitosi Idumaeorum interitus, quam cum ista diceret animo hauriebat commotus, et quasi stupefactus acerbitate spectaculi, non sine humanitatis sensu quodam ab Idumaeis, ad quos loquebatur, ad rem ipsam orationem convertens exclamat, et quo vehementior oratio esset, adhibet interrogationem et dicit: QUOMODO SCRUTATI SUNT, INVESTIGAVERUNT ABSCONDITA EJUS? Quasi pluribus ita. At te, Esau, quomodo scrutati sunt? id est, quomodo scrutaturi sunt, praeteritum pro futuro more propheticō. Quomodo ergo te scrutaturi sunt hostes tui scilicet? quomodo investigaturi abscondita tua: num fortasse eo modo, quo vindemiatores aut fures? minime istuc quidem, inquit, sed longe diversa ratione, nihil impervestigatum, nihil intactum, nihil non quam pessime potest, affectum relinquent. Abscondita autem, quae dicit, pro latibulis accipienda sunt, ut ex hebraica voce, quae hoc ponitur loco conficitur: latibula porro vocat penetralia, et maxime interiores recessus, in quos, qui ad nocem quaeruntur, occultandi sui causa se conjicere solent, quae latibula ad unum omnia hostis, ut scribitur, scrutaturus erat, ut intelligatur ex eo simul, et ipsius hostis immani accensa odio summa diligentia, et Idumaeorum misera sors, quibus ne invili et abstruso loco latere licuerit. Ex quo rursus conficitur, praedici futurum, ut Idumaei ad unum omnes intereant. Atque hac ratione videntur mihi ista verba exponi posse simplicissime ac proinde verissime: quamquam video alias sequi rationes, quas nunc minime referam, nec enim necesse est; sua quique ut libet, ratio probetur, tantum

hoc addam, illud. QUOMODO CONTICUSSES, exponi posse aliter non incommodē. Nam pro latino conticuisses, נְמִוָתָה, quod in Hebraeo est, pro ratione punctorum videtur ductum, non a דְבָרָה verbo, quod tacere significat, sed a דְבָרָה, quod pro assimilari saepius ponī solet. Itaque nonnulli sic vertunt hoc loco. QUOMODO ASIMILATUS ESSES, eo videlicet sensu, ut vates Edomem roget, quomodo se affici crederet a furibus iis, qui illi involassent res suas, num usque eo saevos ac rapaces existimaret ullos futuros fures, ipsum ut omnino nudarent rebus suis? Sed certe utrumque verbum ponī interdum pro deficere atque extingui notius est iis, qui hebraice norunt, quam ut nobis pluribus sit comprobandum. Quare Divus Hieronymus utrovis modo legerit, recte, et pro consuetudine sacri sermonis figurate, conticuisses, pro defecisses convertit. Nam tacere in sacris Literis atque silere, quod ea, quae extincta sunt, sileant, pro extingui saepe ponuntur, et pro deficere, quod probent multis exemplis. Job (1): Nunc dormiens silerem, id est, extinctus quiete fruerer. Jeremias (2): Dominus Deo noster silere nos fecit; id est, tenet nos oppressos gravi calamitate. Idemque rursus (3): Ergo silens conticesces, sequetur que te gladius, id est, deficies, et ferro peremptus jacebis. Amos (4): Et stridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus, multi morientur et in omni loco projicietur silentium. In psalmo nonagesimo quinto (5): Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea. Nam hebraice, pro, in inferno, est, in silentio, quoniam sileret, hoc est, extinctus, ut scribit, esset, ipsi nisi Dominus auxilio fuisset. Igitur et in hoc loco conticescere pro deficere, proque extingui positum videri debet usitato scripturarum more; eoque dato, mirifice constabit suus sensus Prophetae.

(1) Job. III. (2) Jer. VIII. (3) Jer. XLVIII.

(4) Amo. VIII. (5) Psal. XCIV.

Dicit enim: SI FURES INTROISSENT AD TE, SI LATRONES PER NOCTEM, QUOMODO CONTICUSSERES? id est: Num conticuisses? hoc est defecisses ne idcirco? aut excissus penitus et extinctus esses? minime istuc, inquit, et rationem ejus statim subjicit, dicens: NONNE FURATI ESSENT SUFFICIENTIA SIBI? Quasi dicat, et sentiat futurum, ut, quamvis eum spoliarent latrones, non tamen interficerent, aut usque eo nudarent rebus suis, nihil ut reliqui facerent: sciret tamen fures, quam hostes humanius acturos cum ipso: illos relicturos ipsis plura, hos ne vitae parcituros ipsius. Porro utrovis modo ista interpretetur verba; constat eis verbis utrocumque modo interpretatis postremam praedici Idumaeorum cladem. At in utros Idumaeos ista conferenda sint quaerat aliquis, in eos ne qui proprie Idumaei nominantur, an in eos potius qui figurate dicuntur esse? Qui docent has vaticinationes ad ea spectare tempora, quando, ut ipsi dicunt, Babylonii post Hierosolymas eversas, amore in odium converso, bello persequuti sunt Idumaeos, ii non habent quomodo in Idumaeos proprie dictos ista, quae postremam ipsis cladem portendunt, conferre possint; cum, ut retro ostendimus, constet Idumaeos post eversos Chaldaeos usque ad Titi Romanorum Imperatoris viguisse tempora. Quare dici necesse est, hanc praedictionem non uno aut altero praelio, in quo male pugnatum ab Idumaeis esset, circumscribi deberi, neque ejus intra tam arctos cancellos vim atque sententiam concludi: neque fore, ut ab una aliqua nominatim natione essent superandi Idumaei, hac vaticinatione definite atque proprie praedici; sed spectare ipsam et pertinere ad universa illa, quae feliciter contra ipsis eorum hostes gesserunt, eo usque quoad eos funditus exciderunt. Quo posito dici debet, haec verba utrisque posse convenire Idumaeis, proprie dictis, quia isto quidem tempore, ut nonnullis videtur, ita extincti atque deleti universi sunt, ut eorum gentis nullum vestigium appareat: figurate autem sic nominatis, quia licet

vivant adhuc improbi, atque vigeant, tamen futurum est ut ad unum omnes intereant, quando Christus omnibus suis deletis hostibus sibi plene universa subjicerit. Nam oportere illum regnare donec ponat inimicos suos scabellum pedum suorum, ut Paulus scribit (1), et ut in psalmo prae-dicitur (2): Deficient peccatores a terra et impii, ita ut non sint. Nam quamvis impii victuri sint etiam post mortem, tamen vivent in cruciatum, et poenam vinculis sempiternis constricti. QUOMODO SCRUTATI SUNT EDOM, PERVESTIGAVERUNT OMNIA ABSCONDITA EJUS? Ut scelus, atque vitiositas, ubi semel in hominis animo dominari coepit tanquam flamma populatur universa. SCRUTATI SUNT, inquit, EDOM, PERVESTIGAVERUNT OMNIA ABSCONDITA EJUS. In omnes enim hominis partes irrumpit peccati labes: in omnes animi quamvis interiores latebras vim suam insinuat, cuncta pervadit: itaque universa laedit atque corruptit, nullam ut hominis partem intaminatam, aut non etiam maximis affectam malis relinquat. Menti enim tenebras offundit: voluntates studio pessimarum rerum accedit: memoriae oblivionem rerum coelestium inducit: sensus corporis ipsis turpissimis cupiditatibus inflammatos reddit indomitos: et, quod caput est, Dei animum a nobis atque benevolentiam alienat. Itaque nullum est tam malum, tamque dirum nomen, quod non possit in peccatum cadere, ex quo ipsum sacrae Litterae omnium malarum rerum notant nominibus. Nam et mortem appellant, et tenebras vocant, et sepulcrum, et servitutem, et contagionem, atque labem; tum dissidium, inimicitias, captivitatem, et exilium nominant, et siquid aliud est in vita, quod habeatur asperum, id omne in peccatum illae conferunt. Quod idem magis adhuc explicant, quae sequuntur:

USQUE AD TERMINUM EMISERUNT TE OMNES VIRI FOEDERIS TUI: ILLUSERUNT TIBI, INVALUERUNT ADVERSUM TE VIRI

(1) I ad Cor. v. (2) Psal. ciii.

PACIS TUAE, QUI COMEDEBANT TECUM, PONENT INSIDIAS SUBTER TE. Id est. Non solum hostes tui persequentur te, sed et amici prodent: quae cum dicit, rationem reddit ejus quod superius dixerat, INVESTIGAVERUNT ABSCONDITA TUA. Nam hostibus ignota essent ea loca, in quae se conjiciebant in latebras Idumaei vitae servandae causa, nisi ea docuissent et patefecissent ii, quibus nota erant cuncta, propterea quod familiariter versarentur cum illis. Hos igitur viros appellat foederis: sique quodammodo dicit: illi ipsi, quibus cum foederis societate conjunctus eras: illi quorum fretus auxilio tuorum impetus hostium non sustinere modo, sed frangere etiam posse credebas: illi, quo majori ex eo dolore afficiaris, additamentum calamitatis tuae, se conjungent cum hostibus tuis. Nam ut est scriptum in psalmo (1): «Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuisse utique, tu autem homouanimis, dux meus et notus meus». Eae enim plagae praecipue dolorem faciunt, quas ab iis accipimus, de quibus bene meriti sumus: USQUE AD TERMINUM EMISERUNT, dictum est ejusmodi praeterita pro futuris more propheticus esse posita. EMISERUNT, emittent, ILLUSERUNT, illudent, INVALUERUNT, invalescent. Sed emitte ad terminum usque, quod dicit, quam quaeso vim habet? Dionysius ita exponit, USQUE AD TERMINUM EMISERUNT TE, id est, extra proprios fines ejecerunt. Alii, usque ad fines hostium tuorum te abeuntem in captivitatem prosequuntur sunt amici tui, ficto scilicet officio, nam re ipsa de tuo laetabantur malo. Alii: Non uni alicui parti, sed regioni toti tuae vastitatem inducent, o Edom, amici tui. Chaldaicus vero Paraphrastes, a termino, inquit, in exilium deportabunt te omnes foederati tui. Et certe utrumque verosimile est accidisse Idumaeis ut, et hostes eorum totam regionem depularentur, et ipsi, pulsi patro et natali solo, mitterentur in exilium, sed et בְּבָבָי pro quo noster terminum posuit, non

(1) Psal. LIV.

solum limites agrorum atque fines significat, sed saepe etiam agrum atque regionem totam, et hoc hebraice, nam in chaldaico sermone pro thesauro atque divitiis poni solet. Quod si damus, non male constabit suus sensus prophetae, dicet enim indicio eorum, quibuscum Idumaei foedere conjuncti erant, hostes Idumaeorum ad eos thesauros perventuros, quos reconditos ipsi et humi defossos habebant. Juxta quem sensum τὸ USQUE AD TERMINUM, conjungi debet cum superiori versiculo, quod etiam adnotavit Hieronymus, ut hoc interpretetur illud. INVESTIGAVERUNT ABSCONDITA TUA, et ξηγγτικῶς, usque ad terminum, id est, ea nimirum dico per vestigasse latibula, in quae vestras servandi causa divitias intulisti, idque valde εἰκῶς, profecto dicit, ac pro eo quod fieri solet. Nam belli et obsidionis tempore obsessi res sibi chariores defodiunt, ne capta urbe in hostium potestatem veniant, cui valde consentaneum est, quod adjungitur, ILLUSERUNT TIBI. Nam, qui ista defodiunt, suae libertatis futurae spem, aut certe libertate recuperata vitae deinceps degendae subsidium, in eis rebus constituunt, quae eos ludit spes, si quando id accidit ut victores eas inveniant, atque effodiant res.

Sed addit: INVALUERUNT SUPER TE VIRI PACIS TUAE, expolitio est, et ejusdem repetitio sententiae, verbis paullum commutatis, et ad rem amplificandam conducit: et ad idem exornationis genus pertinent, quae e vestigio sequuntur: QUI COMEDEBANT TECUM, PONENT INSIDIAS SUBTER TE. Repetit enim idem: itaque unam sententiam variat tribus modis, quo significet se non sine gravi dolore, quem ex praevisa et futura Idumaeorum clade animo capit ista profari. Nam miserentis et de alterius malo dolentis est sine dubio, id cum commemoratur aut dicitur, variare verbis atque repetere, ut David fecit in luctu (1): «Quis mihi det ut moriar pro te, fili mi Absalon, Absalon fili mi: et in

(1) II Reg. c. XVIII.

carmine, quo Jonathae et Saulis interitum deflet (1): «Quomodo ceciderunt fortis in praelio? Jonathas in excelsis suis interfectus est?» Et Mox. «Quomodo ceciderunt robusti, et perierunt arma bellica?» Itaque qui dolent eadem repetunt, nec id sine orationis incremento quodam, quomodo fit in hoc loco. Nam primo foederatos dixit, deinde quod conjunctius est, viros pacis, postremo, quod magis est familiare et domesticum, qui comedebant tecum, id est, unius mensae ac domus communione conjunctos. Nam foedus ad externos, pax ad amicos, communio unius mensae ad domesticos pertinent; et si grave est et acerbum ab externis foedere tamen conjunctis prodi, quid ab amicis? quid a domesticis? Quod etiam clarius perspiciatur ex hebraica oratione, quae in hoc loco non solum expolitione et repetitione exornatur, sed quaedam habet praecisa, et inabsoluta, et quasi interrupta singultu, quemadmodum solet fieri in dolore. Nam pro quo posuit latinus, **QUI COMEDEBANT TECUM, PONENT INSIDIAS SUBTER TE**, id ad verbum est in hebreo, **PANEM TUUM PONENT LANGUOREM TIBI**.

Sed quod proprie Idumaeis eventurum praedicitur, id metaphorice Idumaeis, id est, omnibus improbis plane semper contingit, illuduntur enim illi, produntur, insidiose circumveniuntur a viris pacis ipsorum, ab iis ipsis quibus cum foedus male pepigerunt, hoc est, a rebus quarum praecipuo studio et amore tenentur praecipitantur saepe in interitum. Studet pecuniae quis, quod ejus possessione se adversus mala satis munitum fore credit, non dico quas curas suscipiat ejus colligendae causa, et quos subeat labores, illud, dico, quod omnes passim videmus, divitibus et copiosis hominibus, ob id ipsum quod essent divites circumventis ab aliis, opes suas ipsis exitio saepe fuisse. De iis enim certe Paulus ob hanc ipsam causam scribit (2): Qui volunt divites fieri incident in tentationem et in laqueum

(1) II Reg. I. (2) I Ad Tim. VI.

diaboli, et in desideria multa, et nociva, quae mergunt homines in interitum. Et Jacobus Apostolus (1): Et argentum vestrum eruginabitur, et erugo ejus in testimonium, vobis, et manducabit carnes vestras sicut ignis. Thesaurizatis vobis iram in novissimis diebus. Rursus alius voluptatem persequitur, eoque se modo jucunde victurum putat; sed accidit, ut dum voluptates immodice carpit, gravissimos morbos contrahat, qui illi omnem vitae fructum eripiunt, et omne gaudium contaminant. Quod item aliis similiter evenit, produntur enim omnes, atque illuduntur a viris pacis ipsorum. Ex quo merito Eliphaz apud Jobum (2): Panis (inquit) ejus in utero ejus vertetur in fel aspidum intrinsecus. Panis ejus, id est, quae quis nimis amat, et quibus se ali, vitamque producere sperat, ea illi pestem affrent: et iterum: Cum satiatus fuerit, arctabitur, et aestuabit: et omnis dolor irruet super eum. Cum satiatus fuerit (inquit), id est, satietas ipsa et copia rerum, quas amat, existialis ipsi est futura. Et certe, quod Esaias (3) atque Ezechiel vates scribunt (4) de Ægypto, esse tanquam baculum arundineum, qui manus eorum, qui innitantur ipsi perforet atque laceret, id apte transferatur ad ea omnia, a quibus flagitosi homines salutem sibi dari et felicitatem sperant, et quibuscum amoris foedore colligati sunt et conjuncti. Itaque, quod in libris Regum (5) memoratur accidisse Absaloni, quando caesarie, atque capillis iis, quos studiose colebat, et quorum pulchritudine atque copia habebatur insignis, de queru suspensus, ob id telis inimicorum confossus est, idem accidet flagitiosis omnibus, sua enim studia illos, suique amores ad interitum ducunt, quod et Esaias (6) non obscure significat dicens: «Dicite justo quoniam bene, quoniam fructum ad inventionum suarum comedet; vae improbo in malum, retributio enim manuum ejus fiet ei».

(1) Jacob. v. (2) Job. xx. (3) Esai. xxxvi. (4) Ezech. xxix.

(5) II Reg. cap. xviii. (6) Esai. iii.

Non enim solum affirmat poenas daturum improbum, sed et poenas, quas sua sibi manu ipse inferet, id est, poenas ab ipsismet, quibus studet rebus ortas atque profectas. Ex quo existit discrimin illud justorum ab impiis, de quo in divinis Litteris tam saepe fit mentio; de iis enim; qui Deo fidunt, fore ut nunquam confundantur, scribitur; contra, eos ad extremum confundi deberi dicitur, qui in iis terrae bonis spem salutis constituunt: ad illos pertinet illud psalmi (1): «In te Domine speravi non confundar in aeternum; item illud (2): «Qui sustinent te non confundentur». De iis autem Esaias scribit (3): «Confundentur ab idolis, quibus sacrificaverunt, et erubescetis super hortos quos elegeratis». Nam confundi est ab eo deserit atque ludi, in quem quis praesidium collocaverat vitae suae. Deus porro nunquam suos deserit, res autem istae terrenae eos, qui se immodice diligunt, ad extremum non solum deserunt, sed maximis malis afficiunt: ob idque non fugaces modo illae sunt, sed fallaces appellari solent atque pestiferae. ILLUSERUNT TE (inquit) OMNES VIRI FOEDERIS TUI. Viros foederis, quod attinet ad figurate Idumaeos appellat adhortatores ad flagitia, et socios in criminis, quales illi sunt quos in Proverbiis Salomon sic loquentes inducit (4): «Veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendicula contra innocentem». Et infra: Sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrum». Viri autem pacis sunt bona ista terrena, cum quibus impii quod eorum amore cuneta faciant, pacem habere dicuntur, ut in Ecclesiastici illo (5): O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis suis; comedentes vero una nobiscum dicuntur sensus ipsi corporis nostri, et reliquae animae sentientis facultates, quod eas ipsi alimus, foveamusque magna diligentia atque cura. Haec ergo universa

(1) Psal. xxx. (2) Psal. xxxiv. (3) Esai. I.

(4) Prov. I. (5) Ecli. xli.

per scelus atque flagitium ab hominibus immodice culta, tandem conspirant in illorum perniciem: nam foederati atque socii eis illudunt, quoniam ad extremum illos deserunt; nulla enim societas improborum inter ipsos satis fida esse potest. Externa autem bona invalescent adversus ipsos, quoniam in miseram servitatem eos redigunt cupiditate sui sensus, insidias ponunt subter ipsos, quoniam suis blanditiis menti illorum tenebras offundunt, eosque dementes reddunt.

Quare recte sequitur: NON EST PRUDENTIA IN EO. Quod ex iis, quae Idumaeis eventura dicta sunt, satis conficitur, et in utrosque Idumaeos recte confertur. Nam veri Idumaei, si saperent, non minus a foederatis, quam ab hostibus caverent sibi: figurate autem et metaphorice dicti, id est, improbi, nisi nimis caeci atque dementes essent, spem suam nunquam posuissent in istis terrenis bonis, quae et parva esse noscuntur et inania, et doloris potius efficientia quam voluptatis: itaque sani si essent, nunquam se ab iis decipi atque ludi sivissent. Quare merito Abdias. Non est (inquit) prudentia in eo. Sed sequitur:

7.—Nunquid non in die illa, dicit Dominus, perdam sapientes de Idumaea, et prudentiam de monte Esau?

Quod idem Jeremias (1) fere eisdem verbis praedicit: «Nunquid (inquit) non ultra est sapientia in Theman? periret consilium a filiis, inutilis facta est sapientia eorum». Sed Lyranus, ut hunc explicet locum, Idumaeos fingit deditos fuisse Astrologiae, et ejusmodi superstitionis artibus, quibus futura cognosci posse homines putant; iis tamen artibus neque imminentem ipsis calamitatem pervidisse illos, neque effugere ullo modo potuisse, et ob id vanam fuisse dici et inutilem omnem ipsorum in divinando peritiam. Sed

(1) Jerem. XLIX.